

Filep Tamás Gusztáv - Tóth László

A hazatérő

- Peéry Rezső életművéhez* -

I. Az utóbbi években a Kárpát-medencében is elhárultak Peéry Rezső életműve közzétételének, az esszéíró-publicista hiteles portréja megalkotásának ideológiai akadályai, s az elmúlt évben már első két könyve is megjelent mifelénk. Ezek közül az egyik az ez idáig csupán Nyugaton napvilágot látott *Requiem egy országrészért* című kötetnek első szlovákiai magyar kiadása a Pannónia Kiadó gondozásában, melyben az író családja, gyermekkorá, szlovákiai emlékei köré szőtt vallomásainak, esszéinek egy része olvasható. A Kalligram Könyvkiadó viszont Peéry Rezső 1945-1948 közötti, az évek során teljesen elfeledett írásaiból és leveleiből készült válogatással (*Gondolatok a tehergomban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében* címmel) ezzel csaknem egyidőben egy olyan életműválogatást indított útjára, mely három(-négy) kötetben tesz kísérletet arra, hogy a kétszeres-háromszoros emigráns-sorsra jutott író mind a nagyközönség, mind pedig a szakma számára javarészt ismeretlen, csúcsaiban azonban az általa művelt műfajok legjobb teljesítményeivel vetekező életművét a maga sokszínűségében bemutassa. E sorozat legújabb kötetében mi is tulajdonképpen a Requiem

egy országrészért témakörébe illő írásokat gyűjtöttük egybe, jóllehet válogatásunk semmi egyébben nem követi azt, és sokkal bővebb is annál. *A végzet bábjátéka, avagy Peremmagyarok az idő sodrában* kötet ugyanis a több mint fél évszázadon át ívelő írói pályát jelentő, 1926-1977 között születő teljes életművet igyekszik átfogni, persze, a szóban forgó tematikai elv szerinti válogatásban. Életmű-válogatásunk harmadik darabjának tematikai rendezőelve Peéry Rezsőnek a magyar irodalomról és sorstörténelemről, továbbá a mindenkori totalitárius rendszerek és hatalmi gépezetek működési mecha-

*Peéry Rezső életéről, irodalmi munkásságáról legutóbb a Palócföld 93/5. számában közöltünk tanulmányt.

nizmusáról, illetve az ötvenhatos magyar forradalomról, valamint az emigrációs sors otthonkereső és otthonteremtő küzdelmeiről szóló tanulmányait, esszéit, vallomásait és publicisztikai írásait sorakoztatja közös kötetbe. (Lehetségesnek látszik, hogy az író kéziratban maradt, eddig publikálatlan írásaiból, illetve rendkívül értékes és kiterjedt levelezéséből is összeáll majd egy negyedik kötet.)

Az utóbbi esztendők Peéry-kutatásának és -receptiójának, továbbá megjelent és készülő köteteinek fényében talán már fölösleges bizonygatni, hogy a (cseh)szlovákiai magyar irodalom egyik legfontosabb, bizonyos rétegeiben legmaradandóbbnak tűnő oeuvre-je az övé. Elsősorban írói-nyelvi eszközei, témagazdagsága, valamint munkáinak eszmetörténeti megalapozottsága teszik azzá, ám e tekintetben az sem elhanyagolható, hogy a (cseh)szlovákiai magyar írásbeliségben ő az az alkotó, aki huzamosabb ideig nem engedett egyetlen szélsőséges ideológia csábításának sem. Ezzel szemben a rendelkezésre álló (csehszlovákiai magyar) irodalomtörténeti

feldolgozások és bibliográfiák jóformán csak a korai, valóban szélsőségekbe tévedő Peéryről szólnak, s félszázadon végigívelő pályájának egésze helyett annak csupán néhány esztendőre kiterjedő kezdeteit mutatják fel.

II. Már-már mulatságos, hogy amíg a múlt rendszer művelődés- és eszmetörténeti rangsorában a két világháború közötti időszak szellemi munkásainak helye attól függött, hogy mennyiben közelítettek az éppen időszerű, a munkáspártok különböző irányzatai által szentesített világgéphez – melynek tükrében károsnak minősült a polgári értékrend és a demokratikus hagyományok felé való "elhajlás", aminek következtében homályban maradt Peéry életművének legnagyobb hányada is –; ma az akkoriban sulykolt "tények" áldozata lehet esszéírónk emlékezete.

Az elmúlt korszak Peéry-képével azonban nincs mit kezdenünk.

Peéry útja a naiv, ösztönös szélsőségességtől a demokrácia felé vezetett, s ebben a vonatkozásban éppen a fordítottja játszódott le nála annak, mint amit a korabeli ideológusok elvártak. Így az sem lett volna csoda, ha egyértelműen elmarasztaló ítélet születik meg vele kapcsolatban. Az effajta ítéletalkotást azonban zavarta *A vádlott megszólal*-ban *Fábry Zoltán* által is hangsúlyozott momentum, nevezetesen, hogy Peéry éppen a fasiszta szlovák állam idején tudott a magyar antifasiszta publicisztika egyik, szélesebb összefüggésekben is jeles képviselője lenni.

Az 1989 előtti irodalomtörténet-írás tehát úgynevezett haladó hagyományai közé igyekezett begyömöszölni a pályakezdő – sarlós – Peéry munkásságát; az így felrajzolt képet viszont eleve értelmezhetetlenné tette a baloldaliság-antifaszizmus-"ellenforradalmiság" – az utóbbin Peéry 1956-os magyarországi (soproni) szerepvállalása, illetve emigrációja, majd nyugat-európai tevékenysége értendő – pályáíve, amely olyannyira elütött a kommunista ideológia kívánalmaitól. Bár e fordított optikának talán

hihetett is a korabeli olvasó, amennyiben az antifasizmust hajlandó volt a baloldaliság származékának vagy következményének tekinteni. Ma azonban már egyszerű a cáfolat: a demokratikus magatartás nem integrálható a bolsevik eszmerendszerbe, mi több, éppen ellentétes azzal. Ha ezt tudatosítjuk, a családi-polgári hagyományokkal való ifjonti szembefordulástól, az ifjúkor mindössze néhány évig tartó forradalmi romantikájától eltekintve, írónknak a baloldali radikalizmustól a szélsőséges radikalizmusok nyílt tagadásáig, a demokratikus eszmények melletti cselekvő állásfoglalásig vezető útján nyomát sem látjuk a vargabetűknek. Főlöszleges tehát tagadnunk, hogy Peéryt eszmélkedése kezdetén a rappizmus szele is meglegyintette, amely oly sok kitűnő kortársát sem hagyta érintetlenül. Ellenkezőleg: az írónk sorsából levont tanulságok nemzedéktársainak többségére érvényesek és szempontokat adnak annak felméréséhez, hogy társai hogyan kerültek ideológiai rabságába, s a bölcsőbbek hogyan szabadultak ki abból.

A válasz – a mindig összetett, s egészében aligha kiismerhető jellemén kívül – Peéry Rezső esetében az éppen e kötet írásaiban érzékletesen festett családi körülményeiben, az őt ifjúkorában ért hatásokban rejlik. Írónk tudva levően az államfordulat, a főhatalomváltás után felnövekvő első nemzedék tagja volt. 1910-ben született, s első emlékei a még egységes birodalomhoz kapcsolódtak. Meghatározó élménye tehát az annyiszor emlegetett "titokzatos és halfarkú ország" bukása volt. Nemzedékében ez az élmény keltette fel a "viszonylagosság érzését", amelynek két világháború közötti leghatásosabb megfogalmazója *Szvatkó Pál* volt, akinek e tárgyú esszéire Peéry több kései írásában is hivatkozik. E viszonylagosság-érzet táplálta a korosztály fiatalkori, formátlan forradalmi lendületét, amellyel minden meglévő – s hamisnak mutatkozó – társadalmi képződménnyel szembeszegült. E szembeszegülésében meghatározó lehetett koruk megoldatlan szociális problémáinak egész sora, ami többüket arra indította, hogy – századunk első felének egyik szimplifikáló világké-

pe szerint – a történelmet osztályharcok történeteként szemléljék. Nyilvánvalóan hatással volt rájuk a "világforradalmak" korának hangulata és annak széleskörű (részben szovjet) irodalma, de a polgári értékrend hiányosságait felnagyító, s a Nyugat bukását megjövendölő kultúrfilozófiák is fölértékelődtek bennük. Nem az "ázsiai méreg" (Márai) elharapódzásáról van szó: a baloldaliság szerete Európában a korszellem egyik meghatározója volt.

Mindezekon kívül vélhetően nem túlzunk akkor sem, amikor azt állítjuk, hogy a csehszlovák demokrácia elmentmondásait Peéry kisebbségiként, magyarként másoknál is élesebben látta. Nincs ebben belemagyarázás, a kései felismerés visszavetítése a húszas évekre: az öregedő Peéryt egyre többször foglalkoztatták esszéiben a politikai nemzet széthullásának körülményei, ezzel kapcsolatban gyermekkori élményei – több írásában is említi, hogy kis híján a cseh legionáriusok sortűzének áldozata lett –, s okkal gondolhatjuk, hogy a nemzeti közösséghez való tartozás feldolgozatlan hatása, a közös-

ségteremtés igénye is működhetett az eszményeket kereső fiatalemberben. Gondolkodásában a kezdet kezdetén – mint ezt korai írásai bizonyítják – egyébként is határozatlan formában kavarnak a különböző eszmék és irányzatok, sőt, egész nemzedéke minden megmozdulásában – amelyekben a regősjárástól a cserkészmozgalmon keresztül a Sarlói Peéry is kivette a részét – ott hullámszik a kor uralkodó ideái és ideológiái, az erősödő nacionális és szociális szemlélet, s egyféle erőteljesebb népiség is körvonalazódni látszik benne. Tizenkilenc-huszonkét éves korában a Sarló ideológusaként lép elé: első ismertebb írásában az elődöket (Adyt, Móriczot, Szabó Dezsőt) kereste, s a munkásirodalom, a munkás-kultúra, a proletkult teoretikusának mutatkozott. A marxizmus eszmerendszere elméletileg is foglalkoztatta, mint azt a Korunkban közölt két hosszabb tanulmánya is igazolja. Zilált, tartalmilag szemléletileg tisztázatlan, értelmezhetetlen, sőt, olykor érthetetlen, stílusosan túlfűtött harsány és hanyag írások ezek. Ma már csak mint a kor, s

egyik szellemi körének-mozgalmának dokumentumai lehetnek érdekesek, így is inkább csak a kutatók számára. Ez a magyarázata annak, hogy ezekből az írásaiból egy sem került be kötetünkbe, melynek legkorábbi opusa a már szemléletében és nyelvi-stiláris eszközeiben is önmagára talált Peéryt mutató, huszonnégy éves korában írt *Gallilei veresége a szilicei fennsíkon*. Akik viszont írónk korai kísérleteire kíváncsiak, azok jó részének adatait, lelőhelyét megtalálhatja a Kossuth és a Madách Könyvkiadó gondozásában megjelent *Ez volt a Sarló* című, 1978-ban kiadott kötet *Varga Rózsa* által összeállított tematikus bibliográfiájában.

A Peéryék ifjúkorában oly nagyon remélt világmegváltás azonban – mint tudjuk – elmaradt. A Peéryék által szervezett mozgalom vezérkarának egy része – a dogmakért cserébe – föladata népi és szociális elkötelezettségét, s kiderült, hogy a mozgalmából mind a szélsőbaloldalra, mind pedig – amint az később nyilvánvalóvá vált – a szélsőjobboldalra, azaz a radikalizmus mindkét ellentétes véglete felé vezet út. A személyes sorsban lecsapódó szemléletes példa erre, hogy a második világháború utolsó szakaszában Peéryt éppen egyik korábbi harcostársa akarja elhurcoltatni a németekkel. Peéry a harmincas évek első felétől, közepétől – nagyjából – középre kerül az elvek ütközésében, s a politikai skálán a szociáldemokrácia tájékán található.

Ez idő tájt, tehát a harmincas évek derekán már nem osztályok, hanem az egész csehszlovákiai magyar közösség érdekében ír és cselekszik, a csehszlovákiai magyar értelmiségi utánpótlás-helyzete, a kultúra működőképességének biztosítása foglalkoztatja. Ebben a pályaszakaszbán már elítéli azokat, akik a hatékony reform minden részletmunkára kiterjedő tervének kidolgozása helyett a doktrínák érvényesítésétől remélik a közélet átalakításának esélyét. A Sarló messianizmusának is éppen a "magyar élet megváltoztatásának" nyilvánvaló szükségessége biztosította az alapját, s a mozgalom kezdetben éppen ehhez a

munkához adott impulzusokat, ötleteket. A "világkonceptió" helyetti részletmunka Peéry esetében tanári, majd újságírói, kritikusi munkát jelent. Aktivista lapnál dolgozott, ami azonban nem a hivatalosság, nem az államhatalom szolgálatát jelentette, hanem csak annyit, hogy nem elégedett meg a kisebbségi ellenzéki hagyományos sérelmi politikájával.

Az ifjúkori lázadás után talál vissza Peéry a családi élménykörhöz, amelyet többször értelmezett-idézett élete során. Apja annak a "szellemi polgárságnak" a tagja, amelyet Trianon után Magyarországon felelőssé tettek a bukásért. Azé a szabadelvű értelmisége, amelyet *Eötvös Károly* és *Jutsh Gyula* hazafias ellenzéki sége, a századforduló után föllépő irónemzedék, Adyék hatása alakított-formált, s amely *Jászai Oszkár* és a polgári radikalizmus tudományos eredményeire és programjára akarta alapozni az ország újjáépítését. Peéry a harmincas években a kulturális önépítésben látja az egyik legfontosabb feladatot, s ekkor jelenik meg szemléletében az a felismerés, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom elsősorban a szlovenszói magyar urbanitás sajtószerűségeinek tudatosításával járulhat hozzá az összmagyar kultúrához. Nos, ennek az urbanitásnak, s általában az itteni polgári szemléletnek az utolsó nagy öröksége az októbrista hagyomány, 1918 emléke – nem a politikai végkifejleté, hanem az átmenetileg érvényben volt vívmányoké –, amely Magyarországon már kényszerűen szunnyad, hiszen a hivatalos ideológiában összekapcsoltatott azzal az 1919-es proletárdiktatúrával, amelyről mi persze tudjuk, hogy a valóságban nem a szövetségese vagy logikus következménye, hanem a megbuktatója, fölszámolója volt a polgári radikalizmusnak. A fabianusoknak – előbb *Kun Béláék*, majd Horthyék elől – menekülniük kell Magyarországról, a Csehszlovák Köztársaságban azonban, Peéry tapasztalatai, meggyőződése szerint, éppen az októbrista polgári réteg biztosítja a nemzeti lét alapját, hátszágát. Erről szóló írásait olvasva úgy tűnik, hogy az aktivista-negativista kategorizálás sok eset-

ben csődöt mond. A nemzeti érzést a(z állam)fordulat, a "prevrat" szilárdítja meg ebben a nemzedékben, ám amelyet demokratikus ellenzéki múltjának elvei és tapasztalatai megóvnak a nemzeti szélsőségeségtől.

Peéry, miután kinő a Sarló használhatatlannak bizonyuló hagyományvilágából, következő szellemi otthonául a patriotizmust, illetve – mindezekelőtt – a lokálpatriotizmust választja. Ebben is a századforduló magyar liberalizmusának legmaradandóbb eszméi mellett foglal állást, a "türelmes, az emberekkel szemben felettébb méltányos polgári Magyarország" hagyománya mellett. Első generációs polgárcsaládjában az anyai kisnemesi és a szőlőművesiparos-múltú apai ág találkozása éppen Peéry születésének pillanatában mutatta föl a 20. századi polgárosodás példáját – három nyelv, két vallás találkozásában egyszerre teremtve kultúrát és életformát –, s szövetkezett a réteg kialakulását biztosító eszmények védelmére. Részben ennek a következménye, hogy Peéry – ma használatos (bár szerintünk pontatlan) fogalmainkkal élve –

kultúrnemzetben, s nem politikai nemzetben gondolkodik. Úgy véli, a nemzeti létezésnek nem elengedhetetlenül feltétele az önálló államiság: ezért *sem* válik az államnacionalizmus hívévé, s ezért találja meg helyét a régióban.

Elősorban szülővárosában, Pozsonyban.

Már a harmincas években is erőteljesen foglalkoztatja a szülőföldélmény, s ezzel kapcsolatos emlékeit élete végéig melengette. Többszörös szűrőn át, különböző nézőpontokból nézi szülővárosát, olykor gyorsfényképet készít róla, majd apró részleteit kinagyítja, egymás mellé illesztve egészíti ki a képet, amely – döntő részben a Közép-Európát sújtó inváziók, megszállások, illetve a rombolás "etikája" következtében – már az ő életében is egyre inkább a múlté. A város folyójáról, épületeiről, többretegű kultúrájáról, több kultúrájú, különböző nemzetekhez tartozó lakóiról, élő és régmúlt alakjairól rajzolt tabló azonban folyamatosan gazdagodik, a perspektíva tágul. Így lesz Peéryé egész "Szlovénzkó" magyar szellemi öröksége, mindegyik kis tája, mintha mindig is összefüggő,

együvé tartozó régió lett volna. Ilyen értelemben mindenképpen azok közé a csehszlovákiai magyar írók közé tartozik, akiknél a szlovénzkóiség élménye egész gondolkodásukat és életműüket leginkább áthatja. Ám ne higgyük, hogy valaminő provinciális szellemiség szólal meg ezekben az esszéiben, cikkeiben, emlékezéseiben: a területet valóban összeforrasztja az, hogy lakói, a történelemben visszafelé haladva, talán felfejthető és egységbe illeszthető szellemiségének örökösei azonos sors részeseivé váltak. Egyre kiszolgáltatottabban a Peéry férfikora kezdetén már uralkodóvá váló pusztító "korszellemnek". Írónk az *értelmiségi* hagyományt keresi; gyakran úgy érezzük, hogy a magyar történelem a reformkort és a hézagos, el-elakadó polgárosodást jelenti a számára, a természet- és társadalomtudományok korát, Kölcsey, Pulszky és a Nyugatnemzedék korszakait. Valójában a középkorig visszakutatva, reneszánsz költők, prédikátorok, a barokk kori városépítők személyiségének és műveinek felidézésével (több írása nem egyéb a szálak összefűzésénél) ennek a századfordulós értelmiségi és polgári világképnek a vállalt előzményeit teremti élő hagyománnyá. Így kerüli el az ideologikus műltszemlélet gyakori buktatóit.

Utaltunk rá, hogy nála a regionalizmusnak nem az elkülönítésben/elkülönülésben, hanem a nemzeti kultúra különböző rétegeinek összekapcsolásában rejlik a szerepe. Ugyanez a szintetizáló hajlama mutatkozik meg akkor is, amikor kora egyik leghevesebb, az urbánus és a népi irodalom vitájában szólal föl, megkísérelve a kettő összebékítését; urbánus és népi szellemiség együvé tartozásának bizonyítását. Peéry felfogása, az értékek egyesítésére való törekvése a második világháborús Szlovákiában nyer politikai szempontból is különleges jelentőséget: a szlovákiai magyarság liberális és konzervatív erőinek összefogása jelenti a többségi nacionalizmusra is ható neobarbár áramlatokkal való szembeszegülés lehetőségét. Hiszen a Balassi és *Bél Mátyás*, az evangélikus prédikátorok vagy *Berzevicsy Gergely* munkásáságából levont esztétikai és tudo-

mányos következtetések olyan etikai paradigmát képezhetnek, amelyben a szociáldemokrata újságíró, a reformkatolicizmus írója és a bizonyos rendi allűrök tiszteletét is tápláló konzervatív arisztokrata is találkozhatott a szlovákiai magyarság történetének egyik legválságosabb pillanatában, a "hitlerizmussal szemben kialakulhatott csendes szolidaritásban".

Peéry úy emlékezik vissza, hogy a liberalizmus korának magyar állama a "nemzetiségek" dolgában szabadabb volt – valóban soknemzetiségű "birodalom" –, annak ellenére, hogy a demokrácia terén sokkal elmaradottabbnak bizonyult a Csehszlovák Köztársaságnál. A csehszlovák állam viszont demokratikus államformája ellenére nemzetállam – s ez a tény demokratikus voltát is sok vonatkozásban megkérdőjelezi. Felbomlása idején éppen ezért nem tudott kohéziót teremteni különböző nemzetei, nemzeti kisebbségei között. Peérynek – amennyiben komolyan vette patriotizmusát, üdvözölnie kellett a szlovák önállóság megteremtését, a népi erők felszabadulását, noha a köztársaságot szétverő erők nem voltak rokonszenvesek a számára. Néhány írásában megtalálhatjuk az erre utaló passzusokat. Ez arra az ellentmondásra hívja fel a figyelmünket, hogy a magyar gondolkodók, amennyiben a Kárpát-medence népeinek megbékélése mellett tették le a voksukat, az adott időszakban ezt csak oly módon demonstrálhatták, hogy esélyt adtak a fasiszta államnak, hogy hasznot húzzon belőle. Az ellentmondás ebben az esetben látszólagos, hiszen Peéry nem a "felette kétes értékű területi változásokban" látta a terület helyzetének rendezési lehetőségét, hanem az "általános emberi mértékek" alkalmazásában. A puding próbájára a háborús években került sor: Peéry úy keresett és talált szövetségeseket a szlovákok és a németek körében, hogy egy pillanatig sem tett engedményeket politikai, valamint a magyar kisebbség sorsát érintő kérdésekben. Ebben az időben született írásai, kései visszaemlékezései éppen ezért a legrokonszenvesebb és legszebb dokumentumok a harmincas évek második, illetve a negyvenes

évek első felének (cseh)szlovákiai magyar valóságáról.

III. A közvetlenül a második világháború után a csehszlovákiai magyarságra zúduló megpróbáltatások Peéryt – amint ezt a *Gondolatok a tehervagonban...* utószavában bővebben kifejtettük – a magyar fővárosba vetették, ahol lázas tevékenységbe kezdett a szűkebb közösségét ért csapások következményeinek enyhítése érdekében. Ez időben kifejtett gazdag közírói tevékenységének a dokumentumaiból állt össze életművátogatásunk első darabja, az 1993-ban megjelent *Gondolatok a tehervagonban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében*. A kommunista párt egyeduralomra jutásával kiéleződő kontrasztelekció és ideológiai terror elől kiábrándultan vonult belső emigrációba, s vidéki – előbb mosonmagyaróvári, majd soproni – magányába visszahúzódva a tanítás aprómunkájában látta menthetőnek és továbbadhatónak demokrácia-eszményének, a polgári hagyományokban gyökerező értékfelfogásának egyes elemeit. Belső emigrációjából csupán

Nagy Imre első miniszterelnöksége idején, s még inkább az 1956-os társadalomfejlődés és forradalom hatására mozdul ki, ám reményeinek rövid ideig tartó fellobbanása után, november 4-ét követően ismét az emigrációt kénytelen választani: sorsa ezúttal Ausztriába, majd Németországba löki őt.

Nyugati emigrációjában született írásaiban kezdetben a magyar történelem 1956-ig elvezető folyamatait igyekszik feltérképezni és megérteni, a magyar forradalom világtörténelmi jelentőségét elemzi, a közép-kelet-európai totalitárius rendszerek működési mechanizmusát tanulmányozza, a régió országai és a nyugat-európai térfél újbóli integrálásának lehetőségeit kutatja, s az emigráns-lét lélektana, szociológiája, cselekvési lehetőségei izgatják. Ezekből az írásaiból áll össze életműválo-

gatásunk *Európa önvédelme* címmel készülő harmadik kötete. Családjának, származásának, csehszlovákiaságának – illetve, bizonyos összefüggésekben: szlovénzkóiságának – élményköréhez a hatvanas évek derekán, a hatvanas-hetvenes évek fordulóján látszik újból visszatérni. A csehszlovákiai magyar valósággal, a csehszlovákiai magyar irodalommal való közvetlen kapcsolata azonban ekkorra már fellazul, s egyre rendszertelenebbé és egyre nagyobb áttételeken keresztül válik működővé, de igazából nem szakad meg soha: élete végéig fel-feltámadó érdeklődéssel figyeli a csehszlovákiai magyarság sorsával kapcsolatos történéseket (lásd például e kötetben a *Nemzetiségek rehabilitása Csehszlovákiában* vagy a *Fábry Zoltán csatái* című írását). Sajnos azonban, életének, életművének bizonyos vonatkozásai kötetünk lezárása idején is feltáratlanok, így nem tudjuk, hogy a *Dávid Teréz Kásahegye* ihlette jegyzeten (*A káderlap szatírja*) és *Fábry Zoltán Stószai délelőttök*-jén kívül a hatvanas-hetvenes évek csehszlovákiai magyar irodalmának egyéb alkotásairól is véleményt nyilvánított-e? A kötet összeállításához ugyanis egyelőre csak a nyomtatásban megjelent írásait vehetjük figyelembe, ám feltételezhető, hogy a müncheni Szabad Európa Rádióban – mellyel mindvégig szoros kapcsolatban volt – egyéb, csehszlovákiai magyar vonatkozású jegyzetei is elhangzottak (ennek kiderítéséhez azonban Peéry kéziratos hagyatékának, illetve a rádió archívumának tüzetesebb átvizsgálása szükségeltetne).

*

(Jelen írás a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó Peéry-életmű válogatásának közeljövőben megjelenő második kötetéhez utószónak készült.)